

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Wahlström, Jarl

Title: Yksilön kokemus kumpuaa perheen merkityskentästä

Year: 2020

Version: Published version

Copyright: © 2020 Suomen perheterapiayhdistys ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Wahlström, J. (2020). Yksilön kokemus kumpuaa perheen merkityskentästä. Perhe- ja pariterapialehti, 36(3), 172-175.

<https://perhejapariterapialehti.journal.fi/article/view/137015/85173>

Kirja-arvio

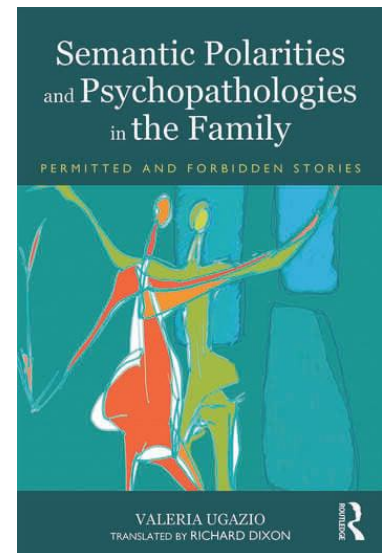
Semantic polarities and psychopathologies in the family: Permitted and forbidden stories.

Ugazio, Valeria (2013). London and New York: Routledge.

Yksilön kokemus kumpuaa perheen merkityskentästä

Jarl Wahlström, PsT, professori emeritus, Jyväskylän yliopisto

Perheterapian klassinen kysymys on, miten pystytään mielekkäällä tavalla käsitteellistämään yksilön ongelmallisen kokemuksen ja käyttäytymisen yhteys hänen sosiaalisen lähipiirinsä – perheen – vuorovaikutusmalliin. Eri perheterapian koulukunnat ovat jo yli viiden vuosikymmenen ajan tarjonneet omia ratkaisujaan tähän ongelmaan. Erään kiinnostavan, mutta vähemmän tunnetun ratkaisuehdotuksen tarjoaa italialainen Valeria Ugazio vuonna 2013 englanninkielisenä käännöksenä ilmestyneessä kirjassaan ”Semantic polarities and psychopathologies in the family: Permitted and forbidden stories”. Kirjan alkuperäinen italiantielinen laitos ”Storie permesse, storie proibite. Polarità semantiche familiari e psicopatologie” ilmestyi jo vuonna 1998.

Ugazio on Bergamon yliopiston kliinisen psykologian professori ja Milanossa toimivan European Institute of Systemic-relational Therapies terapia- ja koulutusorganisaation johtaja. Hänen kirjassaan esittämänsä semanttisten polariteettien malli perustuu yli kolmenkymmenen vuoden kliinisen työn kokemukseen. Mallin ajattelun taustalla on Ugazon perehtyneisyys sekä systeemisen perheterapian että kognitiivisen psykoterapian italialaisiin perinteisiin. Kuten hänen kirjansa otsikko antaa ymmärtää, saa semantiikka eli merkitykset keskeisen aseman mallissa. Omassa luennassani hänen ydinteesinsä näyttää olevan se, että (ihmis)elämä on aina organisoitunutta ja ”organisoituminen” ja ”merkitysten anto” ovat pohjimmiltaan yksiä ja samoja prosesseja. Voitaneen sanoa, että Ugazon ajattelussa vuorovaikutuksen systeemisyys toteutuu semanttisena kenttänä ja yksilön

mielen rakentuminen seurauksena hänen tavastaan asemoitua tässä kentässä ja osallistua sen muotoutumiseen.

Semanttinen kenttä rakentuu polariteeteista, joilla tarkoitetaan vastakohtaisuuksia ja riippuvuussuhdetta kahden eri ääripään välillä. Polariteetit määrittävät itse vastakohtansa, toista ei voi olla ilman toista. Ei voi olla "vapautta" ilman "rajoitusta", ei "hyvää" ilman "pahaa", ei "onnistumista" ilman "epäonnistumista", ei "yhteenkuuluvuutta" ilman "poissulkemista". Polariteettien olemassaolo määrittyy itse semantiikan logiikasta, merkitys on olemassa ainoastaan suhteessa negaatioonsa. Elävässä vuorovaikutuksessa polariteetit toteutuvat diskursiivisina ilmiöinä, jotka vuorovaikutteisen järjestelmän jäsenet keskenään jakavat.

Semanttisten polariteettien mallin mukaan on perhesysteemeissä olemassa ainakin neljä erilaista semantiikkaa: *vapauden*, *hyvyyden*, *vallan* ja *yhteenkuuluvuuden* semantiikat. Näiden merkityskenttien keskeiset vastapoolit ovat nuo edellisessä kappaleessa mainitut. Jokaisen semantiikan kohdalla malli tarkentaa miten siihen sisältyvä vastakkaisuus ilmenee arvoissa, itsen ja toisten määrittelyissä, suhteessa olemisen tavoissa ja keskeisesti vallassa olevissa tunteissa. Esimerkiksi vapauden semantiikalla on kaksi eri vastakohtaista polariteettia: vapaus ja riippuvuus sekä tutkiminen ja kiinnittyminen. Näistä polariteeteista syntyvillä merkityksillä yksilön minuus (vapaa, uskalias, vahva vai sidottu, pelokas, heikko), suhteissa olemisen tapa (etäisyyttä pitävä, tutkiva, pelottava vai läheisyyttä hakeva, piilossa pysyvä, tukea antava) ja perhearvot (vapaus, uutta tutkiva, riskin otto vai riippuvuus, kiinnittymien, turvallisuus) kietoutuvat toisiinsa. Emootioista yhtäältä rohkeus ja toisaalta pelko ruokkivat vapauden semantiikan polariteetteja.

Tällä tavoin polariteettien kautta jäsenyteinä tarjoavat semanttiset kentät niihin osallistuville toimijoille mahdollisuuksia asemoitua eri positioihin suhteessa vastapooleihin. Positiot avaavat eri yksilöille – perheenjäsenille – eri toiminnan mahdollisuuksia ja sulkevat toisia. Jotkut tarjoutuvista positioista ovat sellaisia, että ne haittaavat yksilön kehitystä ja toimintamahdollisuuksia ja asettavat hänet alttiiksi mielenterveyden häiriöille. Kliinisen työnsä antamien kokemustensa perusteella, perustuen yli kahteensataan tapaukseen, Ugazio on liittänyt kuvaamansa eri semantiikat eräisiin keskeisiin psykopatologioihin. Niinpä vapauden semantiikka kytkeytyy fobiaan, hyvyyden semantiikka pakko-oireisuuteen, vallan semantiikka syömishäiriöihin ja yhteenkuuluvuuden semantiikka masennukseen. Ugazion kirja tarjoaa runsaan määrän tapausesimerkkejä näistä.

Mielenterveyden häiriöiden muodostumisessa Ugazion malli korostaa koko perhesysteemin merkitystä dyadisten suhteiden sijasta. Lapsen suhde äitiin on suhde äitiin, joka samalla on moninaisissa suhteissa puolisoonsa, muihin lapsiin, lähtöperheensä jäseniin ja niin edelleen. Lapsi itse on suhteessa näihin kaikkiin ja etsii paikkaansa perheen merkityskentän tarjoamista vaihtoehtoista. Eri polariteetit vaihtelevat eri perheiden

kesken, mutta perheillä voi myös esiintyä useampaa kuin yhtä polariteettia. Polariteetit ovat läsnä koko yksilön kehityshistorian ajan. Uusia voi myöhemminkin omaksua, mutta kasvuympäristöstä sisäistetyt polariteetit vaikuttavat yksilön tapaan rakentaa käsitystä maailmasta. Ajatustapa siis yhdistää kehityksellisen näkökulman ”tässä-ja-nyt” - tapahtuvan vuorovaikutuksen tarkasteluun.

Miksi sitten tietty perheenjäsen kehittää toimintatavan, joka täyttää jonkin mielenterveyden häiriön diagnostiset kriteerit? Tämän ymmärtämiseksi Ugazio käyttää systeemiteorian kuvauksia kaksoissidoksista ja ”oudoista silmukoista”. Polarisoitunut semanttinen kenttä tarjoaa useita eri positioita, joista jotkut voivat olla ristiriidattomuudessaan tietyssä mielessä ongelmatonta. Esimerkiksi hyvyyden semantiikassa, jossa suhteissa olemisen tavoissa asettuvat vastakkain yhtäältä holtittomuus, vastuuttomuus ja kohtuuttomuus ja toisaalta nautinnosta kieltäytyminen, uhrautuvaisuus ja paheksuminen ovat positiot ”pahiksena” (se, joka ottaa vapaudekseen toimia omien mielihalujensa mukaan) tai ”hyviksenä” (se, joka pitkämielisesti uhrautuen mahdollistaa toisen vapauden) omalla tavallaan selkeitä. Mutta jos henkilö (usein riippuvuussuhteessa oleva lapsi) yrittää sisällyttää nämä molemmat polariteetit omaan minuuteensa, voi äärimmilleen tuloksena olla sisäinen ristiriita, jonka ratkaiseminen on mahdollista ainoastaan pakko-oireisen minäkonstellaation avulla – paha lokeroituu itsessä olevaksi vieraaksi voimaksi ja puhtauden ja kontrollin ylläpitäminen ”hyvyyden” ulkoisina tunnusmerkkeinä tulee vastustamattomaksi käyttäytymismalliksi. Samantapaisesti voidaan nähdä syömishäiriö käyttäytymismuotona, jossa ”voittaminen” ja ”häviäminen” – vallan semantiikan keskeinen polariteetti – ovat molemmat jatkuvasti paradoksaalisesti läsnä.

Jos pakko-oireisesti ja syömishäiriöisesti toimivat henkilöt yrittävät ikään kuin elää yhtä aikaa tietyn semanttisen kentän kahta vastakkaista polariteettia, näyttää usein siltä, että foobisesti oirehtivat henkilöt jollakin tavalla heiluvat kahden position välillä. Tästä esimerkkinä suomalaisesta aineistosta noin 40-vuotias opetuslalla työskentelevä nainen, joka hakeutui psykoterapiaan pitkään jatkuneen uupumuksen ja sosiaalisen jännittämisen takia. Hän kuvasi neljännellä istunnollaan itseään seuraavasti:

”Miten mä oon tässä eläny niinku tän aikuiselämäni nii se on ollu hirveen paljon sellasta, mä oon halunnu tehdä eroo mun taustaan ja mistä mä oon ja millanen perhe mulla on ja sellasta et mä en oo niinku, nii semmosta erottautumista siitä että mä en oo, mä en oo tollanen tai sellai et mä en niinku en halua elää tommosta elämää ja mä en halua niinku, ja se o ollu semmonen hirv-, siis siitä mä oon saanu kauheen paljon semmosta draiviakin myös että ku mä oon ollu aina kauheen erilainen mun mun perheestä, ja tehny ihan täysin erilaisia valintoja ku ne ja aivan täysin erilaista elämää, elän ku ne, tai mun sisarukset, nii se on ollu myös sellanen, sit mul on aina siitä muistutettukin sillei et, ihan hyvällä se on ollu niinku semmonen hyvää asia mun perheestä, ei mikään semmonen et musta lamma, ja ne on ollu aina kauheen ylpeitäki, että onpas susta tullu noin tommone jotenki reipas ja kaikkee, nii se on ollu mulle sellanen, siis nyt kun mä sitä mietin nii aika

semmonen, mikä on on viedy eteenpäin, tai nii kyllä siitä on saanu, mä oon jotenki ajatellu olevani et mä olen itsenäinen ja ja pärjään yksin ja kaikkee, mutta sitten kun tulee tämmönen tilanne nii sitten se onki että emmä oookkaan, mä en kuiten-, mä en halua olla sellanen ihminen sitten, että en halua elää elämäni niin että mä oon nii riippuvainen toisesta.”

Puheenvuorosta ilmenee ristiriita, jossa asiakas pyrkii yhtäältä toteuttamaan vapauden polariteettia, josta pyrkimyksestä hän myös saa muiden perheenjäsenten ihailua osakseen. Samalla vapaus kuitenkin sitoo häntä, kun siitä seuraa vastuuta ja syyllisyyttä. Vapauden position korostaminen herättää puheessa myös vastakohtansa – position, jossa olisi ambivalentisti yhtäkaa riippuvainen, turvassa ja sidottu. Tästä vaikeudesta löytää itselle tasapainoista asemaa polariteetin kentällä seuraa ahdistusta herättäviä ristiriitoja ja konflikteja minuuden määrittelyssä sekä suhteessa itseen että suhteessa muihin.

Ugazion semanttisten polariteettien malli ja näiden polariteettien kytkeminen spesifististi tiettyihin mielenterveyden häiriöihin, saatikka psykopatologia-termin käyttö, herättää varmaan monissa perheterapeuteissa jonkinasteisia vastareaktioita. Luovutaanko tässä nyt ei-tietämisen-positiosta ja tarjotaanko deterministinen kuvaus ihmisten ongelmallisten kokemusten sijoittumisesta suljettuihin diagnostisiin kategorioihin? Sen jälkeen, kun itse olen Ugazion malliin tutustunut, olen usein suorastaan yllättynyt, miten samantapaisesti oirehtivien henkilöiden kasvutaustat näyttäytyvät samankaltaisina ja osuvat yksiin mallin kuvausten kanssa. Malli on erikoisella tavalla yhtäkaa sekä realistinen että konstruktionistinen. Sen kuvaamat semantiikat näyttäytyvät jossain mielessä yleispätevinä ja samalla ne toteutuvat konkreettisten ihmisten konkreettisten toimien tuloksena. Ugazio itse katsoo, että yhteenkuuluvuuden semantiikka kumpuaa syvältä ihmisten biologisesta riippuvuudesta toisistaan, mutta että muut hänen kuvaamansa semantiikat ovat läntiselle, yksilöllisyyttä korostavalla kulttuuripiirille ominaisia.

Ugazion kirja ei avaudu lukijalle helpolla. Käsiteapparaatti on kohtuullisen raskas, ilman systeemisen ajattelun perustuntemusta sen käytön seuraaminen tulee varmaan vaikeaksi. Kirjoittajan mieli liikkuu moneen suuntaan, mikä toisaalta rikastuttaa lukijan kokemusta, mutta toisaalta ajoittain tekee perusargumentaation seuraamisen vaikeaksi. Italialaisen dramaattiset tapauskuvaukset ovat herkullisia. Ugazion tietäväinen asenne ja kannanottojen itsevarmuus kontrastoituu jännittäväällä tavalla suomalaisen vaatimattomuuden omaksuneen lukijan odotusarvoihin. Älyllistä ponnistusta pelkäämättömille suosittelen lämpimästi teokseen tutustumista. Itselleni semanttisten polariteettien malli toimii monesti heuristisena ja hermeneuttisena käsitteellistämistyövälineenä sekä kliinisessä käytännössä että tutkimustyössä. Jokainen ongelmallinen kokemus on yksilöllinen, mutta jokainen kokemus on yhteydessä yhdessä rakentuneeseen ja merkitysten kautta jäsentyneeseen jaettuun todellisuuteen. Valeria Ugazion kuvaamat neljä semanttista polariteettia tuo kiinnostavan lisän yrityksiin jäsentää tuota tuotettua todellisuutta.